

EDEBİYAT ANITLARI OLARAK ESKİ TÜRK YAZITLARI

BİZLERE ULAŞAN GÖKTÜRK YAZITLARI ESKİ TÜRKLERİN DİL, TARİH, EDEBİYAT, İNANÇ, FELSEFELERİNİN ÖĞRENİLMESİ AÇISINDAN OLAĞANÜSTÜ ÖNEM TAŞIMAKTADIR. ÖZELLİKLE GÖKTÜRK TARİHİNİ İNCELEYEN ÇAĞDAŞ TARİHCİLERİN SIK SIK BAŞ VUDUKLARI VAZGEÇİLMEZ BİR KAYNAKTIR ESKİ TÜRK YAZITLARI.

Orhon-Yenisey Yazıtları eski Türkçeyi araştıran ve değerli incelemelerle türkolojiyi yeniliklerle zenginleştiren dil uzmanlarının yazı masalarından eksik

etmedikleri temel eser olmaktadır. Adı geçen yazıtlar sayesinde eski Türkçenin grameri, leksik özellikleri incelenmiş ve incelenmektedir. Eski Türk alfabesi üzerinde yapılan ince-

lemeler ve araştırmalar Göktürklerin kullandıkları grafik sistemin ne kadar orijinal ve mükemmel olduğunu göstermektedir. 39 runik işaretten ibaret olan alfabenin eski Türkçenin yapısına tamamen uymaktadır. Akademisyen V.V.Bartolda göre, eski Türk alfabesinde " sesli harf sayısının yeteri kadar olmamasına rağmen sessiz harf sayısı aheng kanuna dayanarak 2 kategoriye ayrılmakta ve böylelikle Türk diline özgü bir alfabe meydana getirmektedir. Çok sayıda ses işaretleri sayesinde sağlam bir imla sistemi kullanılmaktadır(1,430).

Eski Türkçenin yapısıyla ilgili değerli eserler yazılmış, ilginç savlar ileri sürülmüştür. Prof.Dr. Ethem Tenişev'e göre runik yazıtlarının dili uygur ve kıpçak türkçesinin katılımlıyla oğuz türkçesinin temelinde oluşmuş ve Türkçenin ilk edebi dil varyantı olmuştur(2,35).

Ne yazık ki, bu değerli anıtlar Türk edebiyat tarihi açısından şimdiye kadar yeterince araştırılmamış, incelenmemiştir. Gültekin, Bige Kagan, Tonyukuk gibi büyük anıtların metinleri, hiç kuşkusuz, eski Türk edebiyatının çok değerli ve önemli örnekleri olmaktadır. Fakat bu eşsiz edebiyat metinlerinin öğrenilmesi ve incelenmesi yerine, onların karakteristik özellikleri üzerinde gereksiz tartışmalara gidilmiştir. Edebiyat alanında uzmanlaşan türkoğloglar arasında bu tür tartışmalar, ne yazık ki, bugün de yapılmaktadır.

Aralarında A.M.Şerbak, P.M. Melioranski ve Talat Tekin'in de bulunduğu bir grup bilim adamı Gültekin, Bilge Kagan, Tonyukuk metinlerini düzyazı, nesir olarak görmüş, aralarında F.Y.Korş, A.N.Berştam ve İ.V.Syebleva'nın da bulunduğu bir başka grup ise adı geçen metinleri nazım, siir olarak ele almış ve incelemiştir. Sonuncu grup, metinlerdeki yüksek üsluba, dilim edebi sanatlar açısından gelişmiş olmasına, ele alınan olayların tipolojik tasvirine, dilde bol-bol kullanılan tekrarlara ve paralelliklere dayanarak

Göktürk, Tonyukuk, Bilge Kagan metinlerini nazım olarak değerlendirmeye çalışmışlardır. İşin ilginç yanı, yazıtlarda adı geçen metinler şiir dizelerine ayrılmıyorlar. Fakat Prof. Dr. İ.V.Stebleva bu engeli ilginç bir şekilde aşmağa kalkmış ve Orhon ve Yenisey metinlerinin strüktürünü değiştirerek, onları dizelere, mısralara bölmüş ve böylelikle yazıt tekstini şiire dönüştürmüştür. İ.V.Stebleva'ya göre, "yazıtın her bir runik satırı tek bir cümleden ibaret değildir. Ana fikir, düşünce bir grub sade ve bileşik

cümleler aracılığıyla dile getirilmektedir. Yazıtların içeriği cümleyle değil, bir grub cümlelerle açıklanmaktadır" (3,79). Bu düşünceye dayanarak, Stebleva cümleleri parçalara bölüp kıtalar yapmakta ve böylelikle onları manzum hale getirmektedir.

Talat Tekin'in de belirttiği gibi bu yaklaşım yanlıştır. Suni, yapay bir şekilde şiirleştirilen yazıt metinleri daha sonra İ.V.Strbleva tarafından manzum eser olarak ele alınmakta ve incelenilmektedir. Meslektaşımızın bu görüşünü ve yaklaşımını

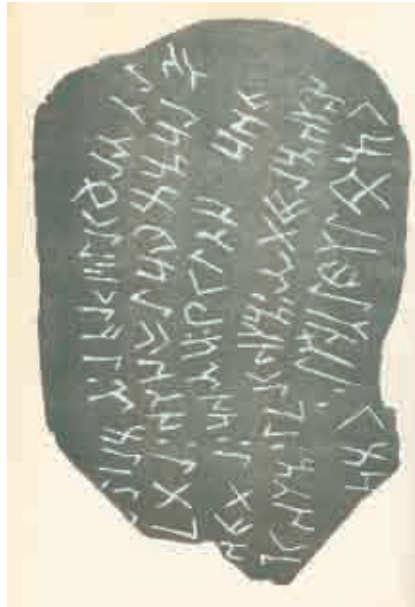
kabul etmek mümkün değildir. Bilindiği gibi şiiri şiir yapan ana özelliklerin başında mısranın ritmik sistem birimi gelmektedir. Oysa runik yazıtlarda böyle bir ritmik birime, ölçüğe rastlanılmamaktadır. Prof.Dr. Talat Tekin'in de belirttiği gibi "yazıt metinlerinde nazmın vazgeçilmez öğeleri olan ölçü ve uyağa rastlanılmadığı gibi, devrik cümle ve ibare de bulunmamaktadır"(4,5).

Peki, eski Türk yazıtlarını edebiyat eseri olarak kabul edebilir miyiz? Olumlu cevap verdiğimiz taktirde onları hangi edebi türe, janra ait edebiliriz?

Eski Türk yazıtları, kuşkusuz, edebiyat örnekleridir. Yazıtlarda kullanılan üslup, sanatsal ve stilistik öğeler, tekrarlar ve cümle içi alliterasyon, metaforik deyiş karşımızda edebiyat eserinin olduğuna delalet etmektedir. Fakat bu eserin türü, janrı alışılmış edebi türlere benzememektedir. Eski Türkler yazıtın içeriğine, şekline uygun ve yalnız onlara özgü bir tür, janr meydana getirmişlerdir. Edebi fikri,düşünceni en güzel şekilde ifade etmek için mükemmel bir edebi strüktür, edebi kompozisyon

kullanmışlar eski Türkler.

Bilindiği gibi büyük runik taşlar hakanların, komutanların, asılzadelerin, prenslerin, devlet adamlarının anısına dikilmişlerdir. Yazıt metinleri ölmüş kişinin diliyle anlatılmaktadır. Metnin sonunda metni yazan kişi-

nin ismi belirtilmektedir. Örneğin, Bilge Kagan anıtının güney yüzündeki yazıt metninin edebi strüktürü, kompozisyonu şöyledir: Bilge Kagan önce kardeşlerine, çocuklarına,

ulusuna, beylere ve komutanlarına sesleniyor, daha sonra Türk hakanlığının ne kadar geniş toprakları kapsadığını gösteriyor, savaşlardan, tabgaçların türklere verdikleri zarardan, Kaganın türk ulusunu yeniden yüceltmesinden bahsedilmektedir. Metnin sonunda yazar bu yazıtın yaratılmasının nedenlerini açıklıyor ve kendi adını zikrediyor. Yazıtın Talat Tekin tarafından Türkiye Türkçesine yapılmış çevrisinden birkaç örnek:

"(Ben), Tanrı gibi (ve) Tanrı'dan olmuş Türk Bilge Hakan, bu devirde tahta oturdum. Sözlerimi baştan sona işitin, önce (siz) erkek kardeşlerim (ve) oğullarım, birleşik boyum ve (halkım...) dogusuna, güneyde gün batısına kadar, geride gün batısına, kuzeyde gece ortasına kadar... bu sınırlar içindeki(bütün) halklar hep bene tabidir. (Bunca halkı hep düzene soktum). Onlar şimdi (hiç de) kötü durumda değiller. Türk hakanı Ötüken dağlarında oturur (ve oradan hükmeder) ise ülkede (hiçbir) sıkıntı olmaz. İleride Şantung ovasına kadar sefer ettim, denize az kala durdum; güneyde Dokuz

Ersin'e kadar sefer ettim, Tibet'e az kala durdum; geride Demir Kapı'ya kadar sefer ettim, kuzeyde Yir Bayırku ülkesine kadar sefer ettim, bunca diyarlara kadar (ordu) sevkettim (ve anladım ki)Ötüken dağlarından daha iyi (bir yer) asla yok imiş! Devletin yöneltileceği yer Ötüken dağları imiş! Bu yerde oturup Çin halkı ile (ilişkileri) düzelttim. (Şimdi onlar bize) altını, gümüşü, ipeği, ipekli kumaşları bolca veriyorlar...

(Çinlilerin) tatlı sözlerine (ve) yumuşak ipekli kumaşlarına aldanıp (ey) Türk halkı, çok sayıda öldün! (Ey) Türk halkı, (sen) mutlak öleceksin! Güneyde Çuğay dağlarına (ve) Tö-

ğültün ovasına yerleşeyim dersen, Türk halkı mutlak öleceksin! Ötüken ülkesinde oturup (buradan) kervanlar gönderirsen, hiçbir derdin olmaz. Ötüken dağlarında oturursan sonsuza kadar devlet sahibi olup hükmedersin...

...Tanrı lutufkar olduğu için, kendimin (de) talihim olduğu için (hakan olarak) tahta oturdum. Tah-ta oturup yoksul (ve) fakir halkı hep derleyip topladım. Fakir halkı zengin yaptım, az halkı çok yaptım..."(5,31-32).

Yukardaki parçadan da görüldüğü gibi, metin çok sağlam bir anlatım şekline sahiptir. Mantiğa, belli anlatım biçimine, şekline, tahayyül gücüne dayanan bu eserin janrını "epitafik hikaye" olarak tanımlayabiliriz ve bu tür metinleri eski Türk

hikaye janrı çerçevesinde inceleyebiliriz. Böyle çalışmalar Türk düzyazı geleneğinin çok eskilere dayandığını açıkça gösterecektir. ✨

Edebiyat

1. Bartold V.V. Soçineniya (Eserler). Cild Y. Moskova.1968
2. "Yazıkı mira.Tyurkskiyi yazıkı". Biş-

kek,1997

3. Stebleva İ.V. Poeziya Tyurkov Y1-Y111 vekov. Moskova,1965
4. "Türk Dili", sayı 409, ocak 1986
5. Talat Tekin. Orhon Yazıtları. Ankara,1988

